

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

15
1921

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΑΜΠΡΟΥ

Ν Ε Ο Σ

Ε Λ Λ Η Ν Ο Μ Ν Η Μ Ω Ν

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ ΤΟΥ

ΣΠΥΡ. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΗΜΕΛΕΙΑ

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ

*Ἐξιώθη τοῦ Ζαπκείου βραβείου ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου
πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.*

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΗΕΜΙΤΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α' — 31 ΜΑΡΤΙΟΥ 1921

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «Ο ΦΘΙΝΙΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 38

1921

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΙΣ

Ἡ ἐπιτροπή τῆς ἐκδόσεως τῶν καταλοίπων τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, ἡ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Α. Υ. τοῦ πρίγκιπος Νικολάου, ἀποφασίσασα τὴν ἐξακολουθήσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἀνέθηκε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως ταύτης εἰς ἐμέ.

Ἀναμφιβόλως ἐν τῶν σπουδαιότερων ἔργων τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου εἶνε ὁ Νέος Ἑλληνομνήμων, ὁ ἀξιωθεὶς, καὶ δικαίως, τοῦ Ζαπλείου βραβείου ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο, μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του, ὡς ὑπὸ ἐνὸς μόνου ἐπιστήμονος ἄνευ συνεργατῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐκδιδόμενον, περιλαμβάνει εἰς τοὺς δεκατέσσαρας τόμους, τοὺς μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντας, σπουδαιότατον καὶ ποικιλώτατον ὑλικόν, δι' οὗ διεσαφηνίσθησαν πολλὰ ζητήματα καὶ ἐδόθησαν καὶ δίδονται ἀφορμαὶ εἰς νέας ἐρεῦνας καὶ σπουδάς. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ εἰς τοὺς δεκατέσσαρας τούτους τόμους περιληφθέντος ὑλικοῦ κατελείφθη ἔτι ὑλικόν, δι' οὗ δύνανται γὰρ ἐκδοθῶσιν ἕξ ἢ ἑπτὰ ἀκόμη τόμοι τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος. Τὸ ὑλικόν τοῦτο, ἐπίσης σπουδαῖον, ὡς καὶ τὸ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέν, ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων, ὡς τὰ πολλά, κειμένων, ἀντιγραφέντων ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἢ μαθητῶν αὐτοῦ ἐκ κωδίκων ἀποκειμένων εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας. Τῶν κειμένων τούτων δυστυχῶς ἐλάχιστα ἔχει τελείως ἐπεξεργασθῆ ὁ Λάμπρος, τὰ πλεῖστα ἔχουσι μείνει ἀνεπεξέργαστα, εἰς πάντα δὲ σχεδὸν εἰλείποι-

σιν αἱ ἀναγκαῖαι εἰσαγωγαί. Τὸ ἔργον τοῦ ἐκδότου, ἐν προκειμένῳ
κατὰ τὰς ὁριθὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπῆς, πρέπει
νὰ περιορίζηται εἰς τὴν προσθήκην τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων, ἐν δυ-
νατωτάτῃ δὲ συντομίᾳ οὕτως ὥστε νὰ ἐκφαίνηται ἰδίᾳ καὶ μόνον ἡ
ἐργασία τοῦ Λάμπρου, εἰς τὴν ἐκδοσιν τῆς ὁποίας ἀποβλέπει ἡ ἐπι-
τροπή. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἐλάχι-
στα θέλουσι γίγνεσθαι προσθήκαι καὶ αὐταὶ ἐν δυνατωτάτῃ συντο-
μίᾳ, αἱ προσθήκαι δὲ αὐταὶ θέλουσι σημειοῦσθαι, ὅπως οἱ ἀναγνώ-
σται εὐκόλως δύνανται νὰ διακρίνωσι τὴν ἐργασίαν τοῦ Λάμπρου
ἀπὸ τῶν προσθηκῶν τούτων.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΕΤΣΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΕ'.—31 Ματίου 1921.—ΤΕΥΧΟΣ Α'.

ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΩΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 229 χειρογράφῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἐν ἁγίῳ Ὄρει ἀπὸ φύλλου 101—111 εὑρίσκουμεν ἔργον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν «Τοῦ τιμιωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Χουρμουζίου τοῦ Κωνσταντινοπολίτου σύνοψις τῶν πάλαι ἐπισημοτέρων τῆς Ἑώας γυμνασίων.

Τῷ φίλων μοι ἀρίστῳ κυρίῳ Ἀθανασίῳ Σκιαδᾶ τῷ Κερραλληναίῳ». Τοῦ ἔργου τούτου ἀντίγραφον ἄνευ δυστυχῶς εἰσαγωγῆς εὑρίσκομεν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 136 καταλοίπῳ τοῦ Σπ. Λάμπρου¹, ὅστις ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ, δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ σελίδι γενομένων διορθώσεων προϋτίθετο νὰ ἐκδώσῃ αὐτὸ ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι.

Ἀναμνηστικῶς ὁ τιμιώτατος καὶ λογιώτατος κύριος Χουρμουζιὸς ὁ Κωνσταντινουπολίτης, ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου, εἶνε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀντωνίου Βυζαντίου τοῦ χρηματίσχυτος διδασκάλου ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συγγραφεὺς τῆν πολλάκις τύποις ἐκδοθεῖσαν Χρηστοθήθειαν. Ὁ Ἀντώνιος οὗτος ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἀτόπως δὲ ὁ Κρουμβάχερ² καὶ ὁ Νικηφόρος Καλογεράς³

1 Ν. Ἑλλήν. τομ. 14 σελ. 236.

2 Περβλ. Ἱστορ. τῆς βυζ. λογ. μεταφρ. Σωτηριάδου τομ. Β' σελ. 115 ἔ. καὶ σελ. 385.

3 Ὁ Νικηφ. Καλογεράς κατὰ τὸ 1881 ἐξέδοτο τὴν Χρηστοθήθειαν τοῦ Ἀντωνίου ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Ν. Κ. εἰς νεοελληνικὴν μετάφρασιν προτάξας αὐτῆς ἀτελέστατα σχόλια, ἐν οἷς, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀτόποις, συνταυτίξας τὸν συγγραφεὰ τῆς Χρηστοθήθειας Ἀντώνιον τὸν Βυζάντιον πρὸς τὸν Ἀντώνιον Μέλισσα.

κατατάσσουν τοῦτον ἐν τοῖς λογίοις τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος καὶ συντρυτίζουσι πρὸς τὸν Ἀντώνιον Μέλισσα¹. Τούναντίον ὀρθῶς ὁ Μ. Γεδεών διακρίνει τὸν Ἀντώνιον Βυζάντιον τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Μέλισσα², νομίζει ὅμως ἀτόπως ὅτι ἐπεκλήθη, οὕτω διὰ τὸ ὁμώνυμον βιβλίον ἀποφθεγμάτων».³

Τοῦ Ἀντωνίου τούτου τοῦ Βυζαντίου ἀξελήφως καὶ διάδο-

1 Τὸ ἔργον τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Μέλισσα, τοῦ κληθέντος οὕτω οὐχὶ βεβαίως ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐξεδόθη ἐν τῇ Πατρ. Migne τομ. 136 σελ. 65—1244 πρβλ. συμπληρωματικὰ ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ ἔθν. ἐταιρείας τομ. 2 (1855—1889) σελ. 661—666 ὑπὸ I. Σακελίωτος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κωδ. ἄθην. 32. Περὶ τοῦ Ἀντωνίου Μέλισσα καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ παράλληλα τοῦ Δαμασκηνοῦ πρβλ. Κ. Δυοβουνιώτου Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς σελ. 175 ἔ. ἐνθα καὶ φιλολογία. Περὶ τῶν κωδίκων τῶν περιεχόντων τὸ ἔργον τοῦ Ἀντωνίου πρβλ. Ἰδίᾳ Wachsmuth Studien zu dem griech. Florilegien σ. 101.

2 Μ. Γεδεών, Χρονικά τῆς πατριαρχ. Ἀκαδημίας ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. ἔτ. Γ' (1883) τεύχ. ΚΘ' σελ. 453. Ἀτόπως ὁ Γεδεών νομίζει ὅτι ὁ Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος μετήνεγκε τὴν Χρηστοθήειαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸ ἑλληνικόν, γνώμην ἣν πάντες σχεδὸν οἱ περὶ τὸν Βυζάντιον ἀσχοληθέντες ἔχουσιν, σφαιλερῶς δ' ἀναγράφει τὰ τῶν ἐκδόσεων τῆς Χρηστοθεΐας, περὶ ὧν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ περὶ τὸν Ἀντώνιον τὸν Βυζάντιον ἀσχοληθέντες ἀνακριβῶς ἔχουσι σημειώσει (πρβλ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ Ν. Φιλ. τομ. 2 σελ. 136 καὶ 254). Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου σφύζεται ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς Χρηστοθεΐας τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου «Ἡδὴ ἀκριβῶς διορθωθεῖσα τὸ πρῶτον τύποις ἐξέδοτο ἀψπῆ Ἐνετίῃσι 1788». Ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως ταύτης γίνεται δῆλον ὅτι ἡ Χρηστοθήεια γραφεῖσα ἀρχικῶς λατινιστὶ μετεφράσθη ὑπὸ τινος εἰς τὴν ἀπλὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐκ ταύτης ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν «Μετήνεκται δ' ὑπὸ τινος ἐκ τῆς λατινίδος φωνῆς εἰς ἀπλὴν φράσιν. Μετωχετεύσατο δ' αὖθις εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ ἐλλόγιμος καὶ ἐν σπουδαίοις ἀριστος Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος· ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς τῶν γραμματικῶν μαθημάτων καθηγητής, ἃ μὲν προσθεῖς ἃ δὲ ἀφελόμενος, τοῦ ἀπλοῦ ἀτελοῦς καὶ ἀκοσμήτου τυγχάνοντος». Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ὁ Ζαβίρας ἀναφέρει πρῶτην ἐκδοσιν τῆς Χρηστοθεΐας τῷ 1780 (Ν. Ἑλλ. σελ. 177) καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος ἀναφέρει ἐν τῷ κώδικι Add, 8234 τῆς ἐν Λονδίῳ βιβλιοθήκης τοῦ βρετανικοῦ μουσείου σημειώσιν, καθ' ἣν ἡ Χρηστοθήεια ἐξεδόθη παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ Ἐνετίῃσι ἀψπ' (Ν. Ἑλλ. τόμ. Β' σελ. 216). Ἡ ἐξέτασις τῶν πολλῶν ἐπισημομένων χειρογράφων τῆς Χρηστοθεΐας, ἐν τισὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι καὶ εἰσαγωγαί, θέλει ρίψει ἀπλείων φῶς ἐπὶ τῶν ἀφορώντων τὰ τῆς Χρηστοθεΐας.

3 Ὄρθῶς ὁ Κρουμβάχερ παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἀντώνιος δὲν ἐκλήθη Μέλισσα ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ ἔργου (ἐν. ἀν σελ. 185).

χος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐγένετο ὁ ἡμέτερος Χουρμούζιος, ὅστις κατὰ τὰς εἰδήσεις τοῦ Προκοπίου διέμεινεν ἐπ' ὀλίγων σπουδάζων ἐν Πατρυίῳ¹ καὶ ἔπειτα διεδέχθη τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀντώνιον ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ. Τῆς δογματικῆς πανοπλίας τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ προτάσσονται στίχοι τοῦ ἡμετέρου Χουρμούζιου εἰς Ἀθανάσιον μητροπολίτην Δρύστρας,² ὃ δὲ Γεδεών ἀναφέρει ὅτι «τοῦ Χουρμούζιου δύο ἐπιστολαὶ ἰδιόγραφαι πρὸς Ἰωάννην Λέσβιον Τζανῆν σώζονται πρὸ ἐμοῦ».³ Ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἔργου γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Χουρμούζιος κατὰ τὸ 1711 εὗρίσκετο ἐν Πατρυίῳ καὶ ἐπομένως ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος θὰ εἶχε γεννηθῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέθανε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Προκοπίου νέος «εἰ γε μὴ ἄωρῳ θανάτῳ ἀπετμήθη τὸν βίον»⁴ πάντως ὅμως μετὰ τὸν Ἀντώνιον, τὸν ἀποθανόντα⁵ κατὰ τὸ 1715, μετ' ἀσφαλείας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Χουρμούζιος ἀπέθανε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος μετὰ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀντωνίου χρηματίσας ἐπὶ βραχὺν χρόνον διδάσκαλος τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς. Ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἔργου γίνεται ἔτι δῆλον ὅτι ὁ Χουρμούζιος προὔτίθετο νὰ γράψῃ «περὶ ἱερῶν συγγραφέων».⁶

Ταῦτα ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς περὶ τοῦ Χουρμούζιου τοῦ συγγραφέως τοῦ κατωτέρου ἐκδιδομένου ἔργου. Περὶ δὲ τοῦ Ἀθανασίου Σκιαδᾶ, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται τὸ ἔργον, λαμβάνομεν εἰδήσεις ἐκ τῶν περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν φιλολο-

1 Πρβλ. Φαβρικ. ΙΑ' σελ. 535 καὶ 543.

2 Ζαβίρα Ν. Ἑλλ. σελ. 547.

3 Ἐν ἀν. σελ. 454 Πρβλ. ἐν Ν. Ἑλλην. τόμ. Δ' σελ. 223 ἐνθα περὶ τῆς σφραγίδος τοῦ λογοθέτου Χουρμούζη καὶ σελ. 212 ἐνθα περὶ ἐπιστολῆς Χουρμούζη λογοθέτου.

4 Φαβρ. τομ. ΙΑ' σελ. 435.

5 Κατὰ τὸν Γεδεών ὁ Ἀντώνιος ἀπέθανε πρὸ τοῦ 1717 ἢ ἴσως πρὸ τοῦ 1715 (ἐν. ἀν. σελ. 553).

6 Πρβλ. τὴν ἐπιστολὴν ἐν ἀρχῇ, καὶ κατωτέρω δὲ λέγει «Διὰ μακρῶν περὶ τῶν ἀκμασάντων ἐν τῇ ἑώρα συγγραφέων ἐν ἄλλοις σὺν θεῷ διαλεξόμεθα.»

γίαν ἀστρολογηθέντων καὶ δὴ τοῦ Ζαβίρα¹ τοῦ Σάθα², καὶ τοῦ
Μαζαράκη.³ Κ. Ι. Δ.

Τοῦ τιμιωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Χουρμουζίου τοῦ Κων-
σταντινοπολίτου σύνοψις τῶν πάλαι ἐπισημοτέρων τῆς
ἐώας Γυμνασίων. Τῷ φίλων μοι ἀρίστῳ κυρίῳ Ἀθηνασίῳ
Σκιαδᾷ τῷ Κεφαλληνίῳ.

Ἦδη τῶν ὁδοπορικῶν ἀνεθείσι καμάτων καὶ τὴν ἀδομένῃ ἐπὶ
προφίλ τῶν Παταρίων πόλιν τὰς διατριβὰς ποιούμενοις καὶ σφᾶς ἀνα-
λαβάνουσι φίλτρον ἀνάμετρος ἀκραίφροῦς ἐπιστολῆ ἐγκαχειρίσται. ἡ
μετὰ τῆς ἰδονῆς ἀτεχνῶς οὐ μέτριον ἡμῖν ἄλγος προσετρίψατο, τέρ-
ψασα δὴλονότι διὰ τὴν τῶν πάλαι ηὔγμένων τε καὶ ἐλπισθέντων ἀπό-
βασιν, ἀνιάσασα δὲ τῷ μὴ πρὸς ἀξίαν ἐν τῷ παρόντι αἴους τε γενέσθαι
ἐξυπηρετήσαι φιλικῶς καθήκοντι, ἄλλοις τέως προϋργιαιτέροις προσ-
νέχοντας. Καίτοι οὖν διακείμενοι οὕτως, ἄλλως τε δυσχερεστέρου
ὄντος, οὐ ἡμᾶς ἠξίωσας, καὶ μακροτέρως δεομένου φροντίδος, ὅπως
μὴ μέντοι ὄκνω καὶ ἀπραΐσισι νόστιο εἶκαιν καθ' Ὀμηρον ὑπολη-
φθεῖν, ἀπραμύθητα παντάπασι τὰ τῆς αἰτήσεως παριδεῖν οὐκ ἔνε-
σχόμεθα. Ἄνθ' οὗτου ἀφοσιώσεώς τινος ἔνεκα, ἐξ ὧν ἡ μνήμη ἀνεξίτηλα
διασώσασα ὑπέβαλε, συνοπτικῶς λίαν, τό γε νῦν ἔχον, περὶ τῶν ἐπιση-
μοτέρων ἐφῶν φροντιστηρίων ἐν τῷδε πραγματευσάμενοι, τῷ φιλοπο-
νήματι ἐν τῷ περὶ ἱερῶν συγγραφέων τελειώτερον, θεοῦ ἐνεφραπτομέ-
νου, διαλήψασθαι πειρασόμεθα. Ἐρωσθε.

Ἐν Παταρίῳ αἴα

Θαργηλιτῶνος μεσοῦντος.

Ὅτι τέτταρα ἦν τὰ ἐπισημότερα τῆς Ἑώας γυμνάσια.

Τῶν θύραθεν μαθημάτων ῥητορικῇ μάλιστα φιλοσοφίᾳ, ἀστρολο-
γίᾳ τε καὶ γεωμετρίᾳ παιδεῖς Ἑλλήνων ἔχαιρον, οὐ μὴν δὲ καὶ ἰατρι-
κῆς ὀλιγώρως εἶχον, τὴν ἀναγκαιότητα τῆς τέχνης ἐν τῷ βίῳ μάλα
εἰδότες χρησιμεύουσαν. Ἐνθεν τοι καὶ γυμνάσια τούτων δημοσίᾳ
προϋδέβλητο, καὶ οἱ ἐντριθεῖς τῶν καθηγητῶν μεγάλας ἐπιδόσεις
μεταπεμπόμενοι τὴν νεολαίαν ἐξεπαίδευσον, οἱ ἀτέλειαν παντελεῖ καὶ
ἀλειουργησίαν συγχωρηθέντες οὐκ εὐάριθμοι ξυνέρρεον, ἄλλος ἄλ-

1 Ν. Ἑλλ. σελ. 173 ἔ.

2 Νεοελ. φιλ. σελ. 462 ἔ.

3 Βιογρ. τῶν ἐπισκ. Κεφαλ. σελ. 154 προβλ. καὶ 631 καὶ 650.

λῆν ἐπιστήμην ἐνστητάμενοι. Τέτταρα μέντοι ταῦτα μικρῶ προὔχει τῶν ἄλλων καὶ δι' αἰδοῦς τοῖς πᾶσιν ἤγετο, τὸ ἐν Καισαρείᾳ δηλονότι τῆς Παλαιστίνης, Ἀλεξανδρείᾳ, Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ κορυφαῖον πάντων τὸ ἐν Ἀθήναις· ἅπερ ὅσῳ λόγων διδασκαλίᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ τῶν λοιπῶν ὑπερίδρυτο, τοσούτῳ δὲ ἴσου καὶ τοῖς φοιτῶσι διέφερε, κρείττονος σχεδὸν ἀριθμοῦ οὕτιν. Οἶονεὶ γὰρ βασιλεὺς ἐτύγχανεν οὕτως πρὸς τ' ἄλλὰ ἢ κλεινὴ αὕτη τετρακτὺς τῶν φροντιστηρίων, τοῖς λοιποῖς τὰ χρησιμέοντα βραβεύουσα, καὶ δελφικὸς τῶν τῶν καὶ Μουσῶν θρόνον καλῶς ὀνομάσειεν, ἔταν ἀπίδῃ, λέγω, πρὸς τοὺς Πλάτωνα ἐκείνους καὶ Ἀριστοτέλεις, τὰ τῆς φύσεως ἐξακριβώσαντας ὄργια, ἔτε Δημοσθένεις ἐκείνους καὶ Κικέρωνα ἐνωτίταιτο τῇ δυνάμει τοῦ λόγου, κατὰ τὸν κορυφαῖον ἐν αὐλαῖς Τιμόθεον, στρατὸν ἐπλίζοντας, τοῖς πολεμίοις συμβάλλοντας καὶ βασιλέων ὄφρον αὐτῇ τιάρᾳ καταγωνιζομένους. Ἐῶ δὲ τοὺς ποιμενάρχας τῆς ἐκκλησίας, οἳ τῷ θώρακι καὶ τῇ ἀσπίδι τῆς φιλοσοφίας τῆς πολυπλόκου τῶν ἀντιξῶν ὕδρας Ἰσας ὑσμίνῃ, τὸ τοῦ λόγου, κατέστησαν. Ταύτης γὰρ τῆς παλαίστρας ἐτύγχανον, ὅσοι σοφίας περιουσία, ὑπὲρ εὐσεβείας σφᾶς ἀντεπεξαγαγόντες τὸν πάντα αἰῶνα καταπεπλήχασιν. Οὐδὲ πρότερός τις σοφοῖς ἐγίγνετο ἐναριθμῖος, μὴ τὴν τετράδα ταυτηνὴ τῶν γυμνασίων παραμειψάμενος, ὧν τῇ διαίτη το ἐπώνυμον τῆς σοφίας προσηκόντως ἀπεφέρετο.

Ἐποία τάξει χρῆσθαι ἔδει τοὺς νέους ἐν τοῖς ρηθειῖσι γυμνασίοις.

Οὐκ ἐνῆν δ' ἀπλῶς βραδίσειν οἷς ἂν βούλοιοτο ἕκαστος γυμνασῖοις, λόγῳ δὲ τινι καὶ τάξει χρηστέον ἐδόκει. Διόπερ οἱ πόρρω παιδείας ἐλάσαι φιλοτιμούμενοι ἀποχρώντως ἤδη ἐν τοῖς κατὰ γραμματικὴν οἴκοι ἐγγυμνασθέντες παιδεύμασι, καὶ πρὸς ῥητορικὴν τε καὶ φιλοσοφίαν σφᾶς συσκευάσαντες, πρῶτον ἀπὸ τῆς πατρίδος τὴν Ἰκασάρειαν τῆς Παλαιστίνης ἐποιοῦντο κατάλυμα, ἐκεῖσε δὴλον ἔτι τὴν τῶν λόγων βαλίδρα ἀναρρήξαντες, ἢ δῆτα τοὺς καταλύοντας παρ' αὐτῇ τὸν ῥήτορα λόγον ἐξ ἀτελείας ἐκπαιδεύουσα, ἅμα δὲ καὶ φιλοσόφων, ἄκρῳ φασί, τῷ δακτύλῳ λόγων μεταδιδούσα, τῇ Ἀλεξανδρέων παρέπεμπε, ἤπερ οἶονεὶ τινι φιλοσοφίας γνώμονι τὸ τῆς ἐκάστου φύσεως ἐπικλινὲς κατοπτεύσασα, τῷ μὲν τὴν περὶ τὰ με-

τέορα προῦθέσθαι ἐπιστήμην ὑπέθετο, τῷ δὲ προσφῶναι παρήγει τῷ Εὐκλείδῃ, καὶ τὸν μὲν ἐνησχόλει τῇ ποιήσει, τὸν δ' Ἰπποκράτῃ, καὶ Γαληνῷ προεκτέον εἶναι παρώτρυνε καὶ συλλήβδην πρὸς ἕκαστος ἐπεφύκει, τοῦτο δὴπου πονητέον ἐδόκει βέλτιον, μὴ τῆς ἱπποκράτους, καὶ τῆς ὠδῆς ἀμάρτωσι, φησὶν ἢ ποιήσας. Τῇ τῆς φύσεως οὖν ροπῇ ἕκαστος χρητάμενος, κάκεινοις ἐνασκηθέντες τοῖς μαθήμασιν, οἷς παρὰ τῶν παιδευόντων ἐπεμερίσθησαν, τῇ Κωνσταντίνου ἀνθρώπῃ ἀκμὴν ἐπὶ σοφίᾳ, ἀμέσως ἐπεδήμουν, τελειότερας ἐπέκτασαν παιδευσεως, ἢ μετεσχηκότες, ἐπὶ τὴν βασιλίδεα σοφίας ἀπάσας. Ὡς περ τι κέντρον ἐπέγοντο, τὴν κλεινὴν, φημι, τῶν Ἀθηναίων πόλιν, ἥπερ ὁμιλήσαντες, καὶ τῶν ὧν ἐγλίχεται ἕκαστος ἀπολαύσαντες, τῶν σφετέρων πόνων εὐτυχῆς ἐποιοῦντο πέρας. Οὐ παντὸς μόντοι ἦν ὁ εἰς Ἀθήνας πλοῦς, ὡς περ οὐδ' ἐν Κορίνθῳ φησὶν ἢ παρρημία, ἀλλ' ὧν τὸ συνειδὸς πρὸς τὸ ἐντελὲς σχεδὸν γενέσθαι ὑπέθετο. μαρτυρεῖ δὲ τοῖς λεγομένοις ἢ τῶν θεολογούντων ἀκρότης, Γρηγόριος, καὶ ἡ σάλπιγξ τῆς ἐκκλησίας, Βασίλειος, οἱ τὴν τετράδα τῶν γυμνασίων παρχμειψάμενοι, καὶ καθηγεμόνες ἀμφιδέξιοι ἀναπεφυγνότες, φιλοσοφίας ἅμα καὶ θεολογίας κλέος ἠνέγκαντο.

Περὶ τῶν τότε αἱρέσεων τῆς φιλοσοφίας.

Οὐ παντάπασι δ' οἶμαι ἀπὸ σκοποῦ ἔσσεσθαι, εἰ καὶ τὰς αἱρέσεις τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ φιλοσοφησάντων ἐν βραχεὶ ὑπομνησαίμεθα. Τῶν πυθαγορείων τολύων, τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς, καὶ τῶν ἐπικουρείων αἱ αἱρέσεις οὐκ ἦν μὲν εἰς τὸ πρὶν ἀνθοῦσαι. Δείψανα μόντοι τῆς ἐκείνων φιλοσοφίας οὐ μᾶλλον ἀποδεκτέα, ἢ ἐπίμωμα περιεφέρετο. Πλάτων μόντοι, καὶ Ἀριστοτέλης σεβάσμιοι ἐτύγχανον τοῖς πᾶσι καὶ διὰ πλείστης δόξης τιμῆς ἤγοντο, οἱ τῷ ὑψηλῷ καὶ μονοουχίθειῳ τῆς σφῶν φιλοσοφίας ἐραστὰς πάνυ τοι πολλοὺς ξυνεφείλκοντο. Τοῖς μὲν οὖν αὐτῶν ἐκ τῆς τῶν μακαρίων ἐκείνων ἀνδρῶν ὁμιλίας, εἰς τὴν πρώτην καὶ ἀλλήθῃ ἀνάγεσθαι φιλοσοφίαν, τοῖς δὲ κακῶς παρ' αὐτοῖς καταλύουσιν εἰς τὸν ἀθέμιτον τῶν μάγων πλάνον ἀθλίως ἐκκυλλέσθαι ξυνέβαινον· ἢ καὶ Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης νέον ἦδη, ἄγων ἔτος ὑποκλαπεῖς, καὶ ἐμπλήκτως αὐτῇ προσενεχθεῖς, μετὰ τὴν τῆς χλαμύδος ἀναβολὴν τὸ τοῦ Χριστοῦ λήϊον δυσσεβῶς ἐπιφλέξας προτεθύμηται. Ὅσοι δ' εἶχον δευσοποιῶς τὰ πρὸς εὐτέδειαν, καὶ

ἀνέκκλητος αὐτοῖς ὁ θεῖος φόβος ἐντέτηκεν, χαίρειν εἰπόντες τῷ Πυθαγόρῳ λήρῳ καὶ τὸν Ἐπίκουρον αὐτοῖς ἀτόμοις παρωτάμενοι, Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει τὸν νοῦν προσεῖχον, καὶ τῇ ἐπιστημονικῇ ἀνάγκῃ, οὐ μόνον σφᾶς, ἀλλὰ τοὺς πλείω τῶν ἀκούοντων πρὸς παραδοχὴν τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας ἐνθέως ἀνέπειθον. Ληρέων τούτων ἄριστοι νοθεῖα φύσεως καὶ ἑαστώνη, τῶν θύραθεν ἀποτευξάμενοι μαθημάτων, πολλοὺς αὐτῇ ἀναίδην τοὺς μῶμους προσεπιτρέδουσαν, ἀπειθείας μητέρα, καὶ πολλῶν ἄλλων κακῶν ἀρχιτέκτονα τὴν τούτων περινοίαν προσαγορεύοντες, δεόν μᾶλλον ἀποδέχεσθαι καὶ τεθηπέναι, τὴν τοὺς ἀτενεῖς τῶν νόων ἀλέκτω τῷ τρόπῳ πρὸς τὸ εὐσεβές ὑποκλέπτειν δεξιῶς ἔχουσαν, ἢ οὐκ ἀγενῆ ζωγρεῖαν οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἐκκλησίας τῷ Χριστῷ προσαγηόχασι, καὶ ἀγέρωχον νίκην κατὰ τῶν αἰρετιζόντων ἀνελόμενοι, τοὺς θριάμβους εἰς τὸ τῆς ἀθανασίας καπιτώλιον ἀναγεγράφασι. Καὶ ἴσα μοι ἐφών τε καὶ ἐσπερίων θεολόγων τὸν θίασον, οἱ διαλεκτικῶς μάλα τὴν ἀλήθειαν ἐξακρῖδῶσαντες, τὸ τῆς πίστεως ἀναμφίλεκτον ἐντεῦθεν παρέσχοντο. Ἐἰ δὲ τις κακῶς, ἢ ἔδει, τῇ θύραθεν ἐγκύψας φιλοσοφία, ἐν τοῖς περὶ πίστεως νεναυάγηκε (οἳοί εἰσιν ἄρειοι ἐκείνοι, καὶ σαβέλλιοι, καὶ τὸ λοιπῶν τῶν ἐξαγίστων στίφος οὗς ἡ πλατωνικὴ τριάς τῶν θεῶν δυσσεβῶς ἐκληφθεῖσα, ἀνομοιότητα τῆς θείας φύσεως κατηγορεῖν ἀναπέπεικεν) οὐ παρὰ τοῦτο ἀποστατέον ὅλως τῶν θύραθεν μαθημάτων ἀλλ' ἐσκεμμένως τὸν ἐνόντα νοῦν ἀνιμῆσαι, καὶ ἴσα δούλη ἐκείνοις πρὸς δέσποιναν τὴν ἡμετέραν χρησαμένοις φιλοσοφίαν, τῆς ἀληθείας ἐπιδόλους γενέσθαι ἵκιστ' ἀμφισβητητέον.

Ἐποία τάξει ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐχρῶντο μαθήμασι.

Τριττὸν εἶδος τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας τηλικαῦτα ἐν ἴσοις τοῖς γυμνασίοις διέπρεπεν, ἃ μετιτέον ἐδόκει τοῖς φιλολόγοις, καὶ μάλιστα οἷς ἔρωσ τὸν ἱερὸν μετελθεῖν βίον ἐτύγγανεν, κατήχησις, ἀνάπτυξις τῶν θείων ἱερῶν καὶ ζητημάτων θεολογικῶν μετὰ θεωρημάτων πολλῶν καὶ θαυμασίων διασάφησις. Τῷ μὲν οὖν πρώτῳ τὰ τῆς πίστεως ἐμυοῦντο οἱ παῖδες, εὐσεβῶν τε παραγγελμάτων καὶ ἐθῶν ἐν περινοίᾳ ἐγίγνωστο, ἀπλούστερον μέντοι καὶ ἐπιπολαιότερον, ἅτε τῆς ἀκριβεστεράς διδασκαλίας οὐ μεῖον βλάβην, ἢ ὠφέλειαν ἐπάγειν φιλοσύης, οἷς κατὰ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς γάλα προσοιστέον βέλτιον,

ἢ στερροτέρως μεταδοτέον τροφῆς· οὐ καὶ γυμνάσια προὔκειτο δημοσίᾳ καὶ οἷς ἂν εἴη βουλομένοις προῖκα ἐξίην φοιτᾶν, καὶ τὸν λόγον κατηχεῖσθαι τῆς ἀληθείας οἷον δῆπου καὶ τῷ θεῷ Μάρκῳ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ φροντίδος ἐγένετο, καὶ σοφῶν ἀνδρῶν κάτω τοῦ χρόνου γενομένων ἐπιμελείᾳ εἰς πνευματικὴν ἤλασε τελειότητα. Ἦδη δ' ἀρραγεῖς τάς τῆς πίστεως κρηπίδας ἐν τοῖς προσληφθεῖσι γυμνασίοις οἱ νέοι καταδύοντες τοῦ δευτέρου ἤπιοντο μαθήματος ὃ περὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ σφύρειν τῶν θεῶν ἐνητχολεῖτο Ἰραζῶν, αἷς χρόνον οὐ μικρὸν ὁμιλήσαντες καὶ οἷον τὴν γραφικὴν μελέτην καὶ διάνοιαν ἐξευμαρίσαντες πρὸς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον τῆς μετῆγον γυμνάσιον, ἐν ᾧ ὑψηλοτέρων θεωρημάτων καὶ ζητημάτων τὴν ἀνάπτυξιν, περὶ θεοῦ δηλονότι, θεῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ τῶν λοιπῶν, ἔσχ τῷ μέρει ἐκείνῳ συγγενῆ τῆς φιλοσοφίας, ὃ σοφία ἢ θεολογία προσηγόρευται.

Διαφορὰ τῆς πάλαι καὶ νῦν θεολογίας.

Οὐδὲν σχεδὸν τῆς νῦν θεολογίας πρὸς τὴν πάλαι τὸ διάφορον ὑποφαίνεται, καὶ γὰρ τοῖς μὲν πάλαι θεολογοῦσιν, κατὰ τὸν ἐκ Ναζιανζοῦ φωστῆρα, οὐ περὶ ἄλλου τινὸς ὁ λόγος ἐγένετο, ἢ δηλονότι περὶ κόσμων ἢ κόσμου, ὕλης, ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν νοερῶν φύσεων βελτιῶνων τε καὶ χειρόνων, περὶ προνοίας, περὶ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου συστάσεως καὶ ἀναπλάσεως, περὶ τῶν τύπων, ἀληθείας, καὶ διαθηκῶν, περὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, περὶ σαρκώσεως καὶ πάθους καὶ ἀναλύσεως, περὶ ἀναστάσεως, τέλους, κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, καὶ τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος. Ταῦτά δὲ καὶ τοῖς νῦν θεολογοῦσι προτείνονται, ἀναπτύσσεται καὶ παραδίδοται· οὐκ ἀσύμφωνος ἄρα τῇ παλαιᾷ ἢ ἐφ' ἡμᾶς θεολογία, εἰ μὴ τις τὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον διαφορὸν ὑποβάλῃ, ἅτε τοῖς μὲν πάλαι ἀπολύτῳ, καὶ οἷον συγκεχυμένῳ τινὶ τρόπῳ ἀναπτύσσασθαι τὰ τῆς θεολογίας παρελήθηται, τοῖς δὲ νῦν ἑδῶ καὶ λόγῳ προϊέναι, καὶ ραδιωτέρῳ τινὶ μεθόδῳ διευκρινεῖσθαι ἔγνωσται, κἄνταῦθα μὲν κομψότερον τοῖς πάλαι, ἀποδεικτικώτερον δὲ τούτοις, τοῖς νεωτέροις, πεφρόντισται. Καὶ ἔρα μοι τὰ Βασιλείου καὶ Γρηγορίου συγγράμματα καὶ τὰς τῶν λοιπῶν παλαιῶν περὶ Θεοῦ διδασκαλίας καὶ γλαφυρὰς ἐρμηνείας, ἅς θεωρήμασι καὶ

ζητήμασι διατρανοῦν φιλοῦσιν οἱ νεώτεροι. Ὡς οὖν ἔφθημεν εἰρηκότες ἢ τῶν πάλαι καὶ νῦν θεολογία ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ διδάσκειν, οὐ τοῖς ἀντικειμένοις τὸ διάφορον ἐκλήρωσατο.

Ὅτι τρίτον εἶδος αἵρέσεως ἐκ τοῦ τρίτου τῶν μαθημάτων μέρους ἀνέκυψεν.

Τοῖς περὶ τὸ ὑψηλότερον διατρέουσι τῆς Θεολογίας, ὃ περὶ Τριάδος δηλονότι πραγματεύεται, καὶ τὴν τῶν θεολόγων ἐπωνυμίαν κληρωσάμενοις, τρίτον εἶδος δυσσεβείας ἀπηντηκῶς φαίνεται, ἅπερ ὁ Ναζιανζηνὸς καλῶς, νόσους ἀποκαλεῖ θεολογίας, ἀθεΐα, Ἰουδαϊσμός πολυθεΐα. Σαβέλλιος τοίνυν ὁ Δίβυς τάλιθοῦς ἑαυτὸν διασφύλαξεν, καὶ τριωνυμίαν κενὴν ἐν τοῖς θεοῖς φρυαξάμενος, εἰς ἀθεΐαν παντελῆ ἐκέβησται. Ἐν δ' Ἀρείῳ ἐς ἄλλοτρίαν τὸν υἱὸν ἐπισπῶντι φύσιν καὶ τοιαύταις ἐμματαιάζοντι λέσχαις, ἐς Ἰουδαϊκὴν ἐκτραχίλιοθῆναι πτωχείαν ξυμβέβηκε. Τρίτον δὲ δυσσεδυσσάντων εἶδος ὑπάρχει μὲν ἀνχμφίρρηστον, ἧς τοὺς προστάτας ἀγνοοῦντες, τουτὶ μόνον μετὰ τοῦ Θεολόγου φαμέν, ἔτι ἀναρχα νομίζοντες τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα εἰς μέθην πολυθεΐας σαφῆ ἐκπεπτώκασι.

Περὶ τῶν τότε ὀρθοδόξων καὶ αἵρετικῶν συγγραφέων

Διὰ μακρῶν περὶ τῶν ἀκμασάντων ἐν τῇ Ἐφῆ συγγραφέων ἐ ἄλλοις σὺν Θεῷ διαλεξόμεθα, ἀπογράψει δ' ἐν τῷ παρόντι μεμνήσθαι ὧν ὁ θεῖος Ἰερώνυμος. Εἰσὶ τοίνυν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, Εὐστάθιος Ἀντιοχείας, Θεόδωρος Ἡρακλείας, Εὐσέβιος Ἐμεσσηνός, Τριφυλλίνος Κύπρου, Σεραπίων Θμούεως ἐπίσκοπος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐπώνυμον σχολαστικός, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Δίδυμος Ἀλεξανδρεὺς, Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος Σαλαμίνης τῆς ἐν Κύπρῳ, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Βασίλειος Καισαρείας, Ἐφραίμ ὁ Σύρος τῆς Ἐδεσσηνῶν Ἐκκλησίας διάκονος, Διόδωρος Ἰαρσοῦ, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Εὐάγριος, Μάξιμος φιλόσοφος Ἀλεξανδρεὺς, Ἰωάννης Ἱεροσολύμων, Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας, Φίλων Καρπάθου, χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, Γελάσιος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου, Εὐσέβιος Παμφίλου, Μάρκελος Ἀγκύρας. Συγγραφεῖς μὲν καὶ ἄλλοι ὑπήρξαν, οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ ἐπιστημότεροι Ἀστέριος σοφιστής, Ἀπολλινάριος Λαοδικεύς, Ἀέτιος σοφιστής, Εὐζώιος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Βασίλειος Ἀγ-

κύρας, Εὐνόμιος Κυζίκου, Ἀκάκιος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Λούκιος ἄρειανός, ὧν ἐν τῷ περὶ ἐκκλησιαστικῶν, ὡς εἴρηται, συγγραφέων μνείαν μακρότερον ποιησόμεθα.

Περὶ τοῦ ἐν Καισαρεία τῆς Παλαιστίνης φροντιστηρίου.

Καισάρεια πόλις τῆς Παλαιστίνης παρὰ τὴν θάλατταν ἐπιφανής, οἱ τὸν πύργον τοῦ Στράτωνος διαμνημονεύουσι. Ταύτην τὴν πόλιν Ἡρώδης ὁ Ἀσκαλωνίτης ἀναστήσας, περιφανέσιν οἰκοδομαῖς κατηγλαϊκῶς φαίνεται, αἷς περικαλλῆτινα καὶ εὖρμον λιμένα προσεπιμετρήσας, λίαν ἐράσμιον τὴν πόλιν τοῖς ἀφικνουμένοις ἀπεφήνατο, τὴν Αὐγούστῳ τῷ Καίσαρι ἀναθείς, Καισάρειαν τὴν πόλιν προσηγόρευσε. Τῶν δὲ Ἱεροσολύμων ὑπὸ Τίτου καταστραφέντων καὶ παντελεῖ φθορᾷ παραδοθέντων, τὸ ἐκκλησιαστικὸν τὴν Καισάρειαν ἀξία μητροπόλεως κοσμήσαντες, καὶ προνομίαις ὀχυρώσαντες προὔχουσι ἐκεῖσε σφᾶς μετέστησαν· ἐξ οὗ δῆτα γυμνασίων καὶ μαθημάτων κλέει τὴν ὑφ' ἡλίου καταπέπληχε, μίτηρ σχεδὸν εὐσεβείας καὶ σοφίας ἀναδεδειγμένη μητρόπολις, ἥπερ ἡ ἐφ' αὐτῆς νεότης προσφοιτῶσα, τὸν ῥήτορα εὐσεβῶς λόγον ἐξεπονοῦντο. Οὗ Ὁριγένην φροντιστήριον ἱερὸν πρῶτον δημοσίᾳ τοῖς βουλομένοις ὑπανοίξαι ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ διχτρανοῖ ὁ Εὐσέβιος. Γενέσθαι δ' ἐν Καισαρεία πρῶτον τῶν ἐπιφανῶν Γρηγόριον τὸν θαυματουργόν, Θεόδωρον τέως καλούμενον, ἅμα Ἀθηνοδώρῳ τῷ ἀδελφῷ, μετὰ τὴν τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Βηρυττῷ γυμνασίων περίοδον, ὁ θεῖος ἱστορεῖ Ἱερώνυμος παιδείας ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς μεθέξοντας, οὓς μετ' οὐ πολὺν χρόνον, ὁ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπερβάς Ὁριγένης, τὴν ἀληθῆ τελεῖ φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ πίστιν παρεμπορεύεται. Μετ' ἐκεῖνον δ' ἡ τῆς θεολογίας ἀσύμβλητος ἀκτὶς Γρηγόριος ἔρωτι ῥητορικῆς παρ' αὐτῆς καταλύει τῇ πόλει, ὅπερ αὐτὸς περὶ ἐχυτοῦ διέξεισιν οὕτως· ἐγὼ τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμείνας παιδευτηρίοις τότε κατὰ ῥητορικῆς ἔρωτα καὶ οἱ τῷ ἀτρήτῳ καὶ ἀφειδεῖ πάντῃ τῶν πόνων, ἀμφιδέξιος ἀποδέδηκα ῥήτωρ, καὶ εἰς τοὺς σοφιστικοὺς χρόνους ἀνείληπται, ὃν ἅμα Εὐζωτῷ, νέῳ κομιδῆ ὄντι, θεσπεσίῳ ῥήτορος ἐν Καισαρεία ἐπιστήμου ἀκοῦσαι παρειλίφαμεν. Εἰθ' ἡ τῆς νοερᾶς φύσεως ἀπορρώξ Βασίλειος, παραπλησίῳ ἔρωτι παραταθείς ἐς τὴν αὐτὴν ξενίζεται πόλιν, καὶ τῷ ὁμοίων

μεταλαμβάνει μαθημάτων, οὐπερ ὁ Ναζιανζηνὸς οὕτως διαμέμνηται. Ἐξεῖ δ' αὐτὸν μηδὲν τῶν καλῶν διαφυγεῖν, μηδὲ τῷ φιλοπόνῳ τῆς μελίσσης ἀπολειφθῆναι, συλλεγούσης ἐκ παντὸς ἀνθους τὰ χρησιμώτατα, ἐπὶ τῶν Καισαρέων πόλιν ἐπέιγεται, τῶν τῆδε μεθέξων παιδευτηρίων, ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὐτῇ καθηγεμῶν, καὶ διδάκκαλος, τὴν οὐχ ἥττον λόγων μητρόπολιν, ἢ τῶν πόλεων, ὧν ὑπέρκειται, καὶ καθ' ὧν ἔχει δυναστείαν, ἣν εἴτις τοῦ ἐν λόγοις κράτους ἀποστερήσειεν, ἀφρηκῶς ἔσται αὐτὸ τὸ κάλλιστόν τε καὶ εἰδικώτατον. Οὐχ ὀλίγοι δὲ καὶ ἕτεροι τῶν ἡμετέρων παραγενέσθαι παιδείας χάριν ἐν Καισαρείᾳ διαμνημονεύονται, περὶ ὧν ἐν ἄλλοις ἐροῦμεν.

Περὶ τῶν ἐν Καισαρείᾳ βιβλιοθηκῶν.

Γὰρ κατ' ἐκείνου καιροῦ φροντιστηρίων βιβλιοθήκας εἰ τῆ παρούσῃ συνόψει παρενείραμεν, οὐχ ὀχληρὸν δόξαι, οὐδὲ παρὰ χορδῆν φασιν, ἡγούμεθα. Βιβλιοθήκας τοίνυν οὐ μάλα εὐαριθμούς ἢ πολλὰς αὕτη ἡῦχει· πάντων μέντοι πρωτεύουσα μακρῷ βιβλίων τε πληθύει, καὶ ἀξιότητι ἐτύγχανεν ἡμέχρι τῶν Ἰερωνύμου χρόνων διαρκέσασα, ἣς κατήρξε μὲν Ὀριγένης, περικαλλῆ δὲ καὶ ἀπαράμιλλον σχεδὸν ὁ τῆς ὁσίας μνήμης Πάμφιλος, οὐχ ἑ τυχῶν ἀτεχνῶς ἀνήρ, καὶ μαρτυρίῳ τὸν βίον διεξελθὼν, συλλογῆ παντοδαπῶν καὶ χρησίμων βιβλίων, καὶ μάλιστα τῶν Ὀριγένους ἀπεφήνατο· περὶ οὗ Ἰερώνυμος, οὕτω φησιν, τῆς θείας τῷ ὄντι βιβλιοθήκης ἐξήπται τῷ ἔρωτι, (ὁ Πάμφιλος) ὡς τὰ πλείω τῶν Ὀριγένους συγγραμμάτων εἰκείαις μεταγράψαι χερσίν, ἅπερ εἰς τὸδ' ἐν τῇ ἑαυτοῦ κεῖται βιβλιοθήκῃ. Τῶν δυοκαίδεκα μέντοι προφητῶν τὰ ὑπομνήματα χεῖρ ἔστιν Ὀριγένους, ἃ τοσαύτη περιπτύσσομαι ἡδονῆ, καὶ φυλάττω, ὥστε με νομίζειν ἔχειν τοὺς Κροίσου θησαυροὺς, ἧπερ ἔπειτα ἐς Εὐσέδιον Καισαρείας περιελήλυθεν, ἢ τῆ πρὸς τὸν Πάμφιλον ἀκραίφνει· συνηθεία οὐδ' ἀπηξιωτέα ἢ τοῦ Παμφίλου ἔδοξε προσηγορία. Οὗ ἐν πλούσιᾳ τῇ πολιᾷ καταλύσαντος, Εὐζώϊος (ὄν ἀνωτέρω συμφροιτῆσαι τῷ Ναζιανζηνῷ τὰ εἰς ρητορικὴν εἰρήκαμεν) τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῆς βιβλιοθήκης διαδέχεται, ἣν ὑπὸ σιγῶν σχεδὸν βεβρωμένην καὶ ἐξίτηλον γενεμένην, προθυμίᾳ λιπαρᾶ καὶ φροντίδι ἐξ ἐχρησάμενος ἐν μεμβράναις ἀναλαμβάνει. Ἐν τῇ Ἀλίᾳ δὲ ἡ Ἰε-

σοσολύμοις ἐτέραν εἶναι βιβλιοθήκην ἀνεγνώκαμεν, ἣν Ἀλέξανδρος Ἱεροσολύμων (ὃς τὸν Ὀριγένην εἰς τὸν βαθμὸν ἀνήνεγκε τοῦ πρεσβυτέρου) χρημάτων καὶ πόνων ἀφειδῆς γενόμενος ἐκ τῶν ἐσχάτων τῆς οἰκουμένης πλείστας συναγηροχῶς βίβλους συγκεκρότηκεν. ὅθεν τὰς πλείους ἐν τῇ οἰκείᾳ βιβλιοθήκῃ μετενεγκεῖν ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ μακρότερον διέξεισιν ὁ Εὐσέβιος.

Περὶ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φροντιστηρίου.

Περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων ὅπως θέσεως ἔχει μεγέθους τε καὶ κάλους ἐν τῷ παρόντι διαλαβεῖν. περὶ τὸν εἶναι παντάπασί μοι δοκεῖ, ἄρα τῶν ταύτης ἡμμένων τῆς φροντίδος πολλῶν ὄντων, καὶ τρανώτερον τὰ κατ' αὐτὴν διεξεληλυθότων, ἄλλως τε καὶ παρὰ μέλος. τούτο δὴ τοῦ λόγου, νομισθείη, οὐ γὰρ γενικὴν τῆς πόλεως ἱστορίαν, ἀλλ' ἐπιπόλαιον τῶν γυμνασίων ἀφήγησιν ἐνεστησάμεθα. Τοσοῦτον δ' ἐν τῷ παρόντι εἰπεῖν ἀποχρήσει, ὡς παρ' Ἀλεξάνδρου τοῦ ταύτην ἀναστήσαντος, οἰκοδομαῖς καὶ καλλωπίσμασιν οὕτω καταπεπλούτισται, ὥστ' ἐν ταῖς ἱστορίαις ἤδη τῆς ὑφ' ἡλίῳ ἀναρρηθῆναι θέατρον, ἣν γυμνασίων καὶ μαθημάτων εὖ ἦκουσαν, καὶ σοφῶν ἀνδρῶν θιάσοις μάλα διαπρέπουσαν καὶ θρόνον ἀνειπεῖν σοφίας οὐκ ἀπεικῆς εἶναι ἔδοξε. Ῥητορικῆς τοίνυν παλαίστρας καὶ θεολογίας γυμνασίοις οὐκ ὀλίγοις ἡ πόλις αὕτη ἐτύγγανε περιλάλητος, τουτοῖσι οὐχ ἦττον ἢ τοῖς λοιποῖς πομπεύουσα ὠραῖσμασιν. Ἀνθ' ὧν ἐφῶν τε καὶ ἐσπερίων οἱ παῖδες ἀμέσως ἀπὸ Καισαρείας ἐς αὐτὴν καταλύοντες, καὶ ἐφ' ἱκανὸν τοῖς ἐνταῦθα σοφοῖς ἐμιλοῦντες Ἀριστοτέλεις, ἔν' οὕτως εἶπω, καὶ Δημοσθένεις εἰς τὰ σφέτερα ἀνεκομίζοντο· ἐξ οὗ δὴ τοῦ εὐαγγελίου σάλπιγξ, Μάρκος ὁ ἀπόστολος, τῆς Ἀλεξάνδρου ἐπέβη, τοῖς εὐαγγελικοῖς ρεῖθροισι τὴν πόλιν καταρξουσόμενος, ἱερῶν φροντιστηρίων ἐπιμέλειαν πεποιηκῶς, οὐ μόνον ἐπιφανεῖς φιλόσοφοι, ἀλλὰ Γρηγόριοι σχεδόν, καὶ Βασίλειοι, οἵκαδε τὸ φοιτᾶν ἐπανέλυον· καθηγεμόνες καὶ γὰρ ἐν τούτοις διέπρεπον τῶν λογάδων, ὧν πρωτεύειν Πάνταιον διὰ πολλῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ παραδίδωσιν ὁ Εὐσέβιος. Πανταίνου δ' ἀμέλει· τὸν Ἀλεξανδρέα Κλήμεντα ἀκροατὴν τε καὶ διάδοχον ἐπιφανῆ γενέσθαι φησὶν Ἱερώνυμος, ὅτινι· ὁμιλῆσαι καὶ διαδέξασθαι τὸ ἀπήχημα τῆς θείας φύσεως Ὀριγένην, οὕτω δέκατον ὄγδοον ἄγοντα ἔτος, ἐστὶν

ἀναμφίλεκτον, ὡς τῷ μεγαλοφύει τῆς διδασκαλίας καὶ ἀνυπερβλήτου τῶν λόγων τοὺς τῶν ἐφῶν καὶ ἐσπερίων σοφοὺς ἐκθαμβήσας, πρὸς τὴν τῶν οἰκείων λόγων ἀκρόασιν ἐπεσπάσατο, οὗ Ἡρακλῆς, καὶ κείνου Διονύσιος ἀκροαταί, ἄνδρες ἀτεχνῶς ἐπὶ σοφίᾳ τῶν εὐδοκίμων. Τῆς οὖν Ἀλεξανδρέων τὸ κλέος διὰ τὸ περιὸν τῆς σοφίας ἐς τὰ τῆς οἰκουμένης εἰπεῖν ἔσχατα διαρρυέν, καὶ πρὸς τῶν ἀστέρων θεωρίᾳ οὐ μείζον διαθρυλλούμενον, τὴν σωτήριον τῆς ἀναστάσεως τελετὴν (ἥπερ ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων ἅπασα ἤρτηται ἐπιστήμης) οἷς τῶν Ἀλεξανδρέων ἐπισκόποις ὄρσαι, καὶ πάσῃ διασημᾶναι τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν θεῖον τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων σύλλογον ἐπιτρέψαι ἀνυπέπεικε. Τῶν δὲ θύραθεν μαθημάτων οὐκ ὀλίγους καθηγητὰς αἱ ἱστορίαι διαμνημονεύουσιν. ὧν Ἀμμώνιος ἦν τὴν Πλάτωνος φιλοσοφίαν δημοσίᾳ ἐπαγγελλόμενος, ἀνὴρ τῷ ὄντι μακρῷ πρωτεύων, κατὰ τὸν Νυσσαέων φωστῆρα, καὶ ἐπὶ σοφίᾳ διαφανέστατος Πλωτῖνος ὁ θεῖος τῶν Πλάτωνος δογμάτων καθηγεμών, καὶ ζηλωτὴς ἀκίβδηλος, ὁ λαμπρὸς ἐν φιλοσοφίᾳ ἅγιος Ἀνατόλιος ἐν τῇ Ἀλεξάνδρου τὴν Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν δημοσίᾳ ὑπεξηγούμενος, οἷς προσεπιμετρεῖ Πιέριον Ἰερώνυμος καὶ ἑτέροις ὅ,τι πλείστους ἐν φιλοσοφίᾳ διαφέροντας, οἷς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, καὶ τὸν ὀμαίμονα Καισάρειον παρεπιληφότες ἐσμέν, ὁμιλήσαι καὶ ἐπὶ μακρὸν συγγενέσθαι. Εἰ δὲ τῷ φίλον καὶ τὸν ὀλεθρον τῆς εὐτεδείας Ἀρειον καὶ Ἀέτιον τοῖς προληφθεῖσι προσαριθμήσασθαι οὐ διαψεύσεται πάντως τὴν ἀλήθειαν.

Περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθηκῶν.

Πολλῶν καὶ ταύτην τὴν πόλιν βιβλιοθηκῶν εὐμοιρῆσαι παρελάθεμεν, ἅς ὁ πάνδαμάτωρ χρόνος παντελεῖ παραδοὺς ὀλέθρῳ, τοῖς ἐπιγενόμενοις νέας συλλογῆς βιβλίων φροντίδα ἐνεῖναι πιστεύεται, ἐν αἷς ἢ Γεωργίου (ὡς μετὰ τὴν φυγὴν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου τὴν Ἐκκλησίαν ἤρπασε) διὰ παντὸς ἄγεται στόματος· καίτοι γὰρ τούτῳ ἐσχάτης ἀμαθείας ὄντι, ἀλφαβητικῷ τῷ τοῦ λόγου, περιφανῆ μέντοι συναγείραι βιβλιοθήκην διὰ σπουδῆς ἐγένετο· οὐ τέως τῶν πηδαλίων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς λύκου τῇ ποιμνῇ εἰσπηδήσαντος ἄλλοθεν ἀπελαθέντος φθονήσας Ἀλεξανδρεῦσι τῆς βιβλιοθήκης Ἰουλιανὸς ὁ παρθάτης, τήνδε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Ἐκδίκιον ἑππαρχον Αἰγύπτου ὑπηγόρευσεν· ἄλλοι μὲν ἑππων, ἄλλοι δὲ ὄρνέων, ἄλλοι θηρίων.

ἔρωτιν, ἐμοὶ δὲ βιβλίων κτήσεως ἐκ παιδαρίου δεινὸς ἐντέτηκε πρό-
 ης. Ἄτοπον οὖν εἰ ταῦτα περιδουίμι σφετερισαμένους ἀνθρώπους,
 οἷς οὐκ ἄρκει τὸ χρυσίον ἀναπλήσαι τὸν πολὺν ἔρωτα τοῦ πλούτου,
 πρὸς δὲ καὶ ταῦτα ὁ ὑφαίρεισθαι ῥαδίως ὑποδιανοούμενος. Ταύτην
 οὖν μοι ἰδιωτικὴν δὲ χάριν, ὅπως ἂν εὐρεθείη πάντα τὰ Γεωργίου
 βιβλία· πολλὰ μὲν γὰρ ἦν φιλόσοφα παρ' αὐτῷ, πολλὰ δὲ ρητορικά.
 πολλὰ δὲ ἦν καὶ τῆς τῶν Γαλιλαίων διδασκαλίας, ἃ βουλομένη μὲν
 ἠφανίσθαι πάντη, τῷ δὲ μὴ σὺν τούτοις ἀφαιρεθῆναι τὰ χρησιμώ-
 τερα, ζητήσθω καὶ κείνα μετ' ἀκριθείας ἅπαντα. Ἡγεμῶν δὲ τῆς ζη-
 τήσεως ἔστω σοὶ ταύτης ὁ νοτάριος Γεωργίου, ὃς μετὰ πίστεως ἀνι-
 χνεύσας αὐτά, γέρας ἴστω τευξόμενος ἐλευθερίας. Εἰ δ' ἄλλως γέ-
 νοίτο κακοῦργος περὶ τὸ πρᾶγμα, βασάνων ἐς πείραν ἤξων· μετέδωκε
 γὰρ μοι περὶ τὴν Καππαδοκίαν ὄντι πρὸς μεταγραφὴν τινα καὶ
 ταῦτα ἔλαβε πάλιν.

Καὶ ἐν ἄλλοις οὕτως· πρὸς τινα Περφύριον γράφει· πολλὴ τις ἦν
 πάνυ καὶ μεγάλη βιβλιοθήκη Γεωργίου, παντοδαπῶν μὲν φιλοσόφων,
 πολλῶν δ' ὑπομνηματογράφων, οὐκ ἐλάχιστα δ' ἐν αὐτοῖς καὶ τὰ
 τῶν Γαλιλαίων, πολλὰ καὶ πανταδαπὰ βιβλία· πᾶσαν οὖν ἀθρόως τὴν
 βιβλιοθήκην ἀναζητήσας φρόντισον εἰς Ἀντιόχειαν ἀποστεῖλαι, γι-
 νώσκων ὅτι μεγίστη δὴ καὶ αὐτὸς περιβληθήσῃ ζημία εἰ μὴ μετὰ
 πάτης ἐπιμελείας ἀνιχνεύσειας, καὶ τοὺς ὀπωσοῦν ὑπονοίας ἔχοντας
 ὑψηροῦσθαι τῶν βιβλίων, πᾶσι μὲν ἐλέγχους, παντοδαποῖς δ' ὄρκους,
 πλεῖονι δὲ τῶν εἰκετῶν βασάνῳ πείθειν δύναιο. Μεμνήμεθα δ' ἀνε-
 γνωκότες καὶ ἐτέρας τῆς πόλεως βιβλιοθήκας οὐκ' εὐαριθμούς, τῷ
 μὴ μέντοι ἀκριδῶς ἀκμήν τῆ μνήμη περιφέρειν τίνας ποθ' ἦσαν, ἧ
 ἐς τίνα περιεληλύθασι σιωπῆς ἀκίνδυνον γέρας, ὃ φασιν, ἐν τῷ πα-
 ρόντι εἰλόμεθα, ἐν ἄλλοις τὴν περὶ τούτων ἀκραιφνή ἀφήγησιν ἀπο-
 τριμειυσάμενοι.

Περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει φροντιστηρίων

Τῆ Βύζαντος πόλει (ἦν δὲ τὸ πάλαι κώμη Θράκης) οὐ τοσαύτην
 αἰ ἱστορίαι σοφίαν προσμαρτυροῦσιν, ἔσῃν δὲ γίπου ἐξ οὐπερ ὁ Ἰσαπό-
 στολος Κωνσταντῖνος τὴν νέαν Ρώμην διαπρεπῶς λίαν ἀναστήσας ἐς
 αὐτὴν τὰ τῆς ἀνάκτορος ἀρχῆς σκῆπτρα μετήνεγκεν. Ἐδεῖ γὰρ τὴν
 οὕτω περικαλλῆ καὶ περιλάλητον πόλιν, ὥσπερ κάλλους μηδὲ το-

φίας ἀπολελείφθαι, ἣτις ἐστὶ τῶν ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ τὸ θεϊότατον, ἀλλ' ἔδαφος λόγων, καὶ νεώτερόν τινα μουσῶν Ἑλικῶν, ὀφθῆναι, τοῖς προσιοῦσι φιλοφρόνως νόματα φιλοσοφίας ἐπιδοχψιλευόμενον· ἀνθ' ὧν τῷ εὐσεβεῖ τε καὶ θεῖῳ τούτῳ ἀνακτι, λιπαρεῖ προθυμίᾳ, καὶ βραχέως εἰπεῖν ψυχῆ, παντοδαπῆς ἐπιστήμης γυμνασια περιβλέσθαι, καὶ τοὺς κατὰ πᾶσαν παιδείαν ἐμπειροτάτους καὶ ἐντριβεῖς ἐν τοῖς μάλιστα μεταστείλασθαι πάνυ τοι ἐμέλησεν. Ἦν ἰδεῖν τοῖσιν τὴν Κωνσταντίνου τηλικῶτα ἐπὶ τοῖς Σωκράτους μεγαλοφρονούσαν λυκείοις τε καὶ τῆς θρυλουμένης Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀκχδημίας ἵχοῦσαν καὶ Ἀθηνῶν φασιν αὐτῶν πνέουσαν, καὶ αἰτικὸν κάλλος τοῖς θαμίζουσιν περιττῶς ἐντιθεμένην, ἀφ' ὧν ἐς τὰ τῆς θεολογίας ἄδύτα προπεμπόμενοι, τὰ τῆς ἱεράς τῷ ὄντι φιλοσοφίας ἐλευσίνια μυστήρια ἐτελοῦντο· παντοδαπῶν καὶ γὰρ μαθημάτων ἐπλούτει ἡ πόλις αὕτη, καὶ ἐπιστημῶν ἱεροτέρων μίτηρ ἐτύγχανεν· ἦν τρίτον οἱ τῆς σοφίας ἐρασταὶ ἐποιοῦντο τῆς περιόδου κατάλυμα, ἐς αὐτὴν ἀπὸ Καισαρείας καὶ Ἀλεξανδρείας ἀμέσως ἐφησυχάζοντες· οὓς ἀφικνουμένους πεῖράν τε, ἥ, ἕκαστος ἔχει δυνάμεως, δεδωκότας παρ' αὐτοῖς κατεῖχον οἱ τοῦ καλοῦ αὐτόφυλον ἔχοντες ἔρωτα, καὶ εὐσεβείας τρόφιμοι αὐτοκράτορες τιμῶν τῶν ἄνω τούτους δηλονότι ἀξιούμενοι. Καὶ παρίτω μοι τῷ λόγῳ ἡ ἐπὶ παντοδαπῆ σοφίᾳ τὰ πρῶτα ἀπενεγκάμενος Καיסάριος, τῶν τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐμαιμόνων ὁ ἐρασιμώτατος, ὃν ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου τῆς Βυζαντίων, τελευτέρας μεθέξοντα παιδείας ἐπιδημήσαντα, προσφιλεῖ ὀφθῆναι τῇ ἀλουργίδι, καὶ τιμῶν ἠξιῶσθαι τῶν ἄνω αἰ ἱστῆραι ἡμῖν διετράνωσαν. Βασίλειος δ' οὐρανοφάντωρ μετὰ τὰς μακρὰς ἐκείνας καὶ ἐπιπόνους ἐν τοῖς λοιποῖς φροντιστηρίοις διατριβάς, ἐν ταύτῃ μὲν ξενίζεται, καὶ παραμείνας ἐκδιάζεται, οὐκ ἀνέχεται δ' ἐς τέλος, ἀλλὰ σπουδαίως μετεσχηκῶς, ὧν ἐγλίχετο μαθημάτων, τῶν Ἀθηνῶν οὐκ ὀλίγως γίνεται· ὁ τούτοις τοῖς ῥήμασι διαβεβαιοῖ ὁ θεολόγος Γρηγόριος.

«Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον τὴν προκαθημένην τῆς ἐώας πόλιν, καὶ γὰρ ἠύδοxίμει σοφιστῶν τε, καὶ φιλοσόφων τοῖς τελευτάτοις, ὧν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὰ κράτιστα συνελέξατο τάχει τε καὶ μεγέθει φύσεως· ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ τῶν λόγων ἔδαφος τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πέμπεται καὶ τῆς καλλῆς περὶ τὴν παιδείαν ἀπληστίας».

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τοίνυν, ὡς εἴρηται, περιώνυμα καὶ δια-
 εόητα ἦν γυμνάσια, ἃ μέχρι τῶν χρόνων Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου διήρ-
 κησεν, ὅς ἀρρήτοις κρίμασι, κατεληλυθῶτων ἐς αὐτὸν τῶν στεμμά-
 των, τὸ ἐπιφανέστερον τῶν φροντιστηρίων δυσσεβείᾳ οἰστρηλαθείς.
 αὐτοῖς παιδεύουσι, παιδευομένοις, καὶ βίβλοις τῷ Ἡφαίστῳ (φεῦ
 ἀθεμίτως λίαν καὶ ἀπηνῶς παραδέδωκε.

Περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθηκῶν.

Ὡσπερ δὲ μεγέθει καὶ κάλλει ἡ Κωνσταντίνου τῶν λοιπῶν ἐκρά-
 τει πόλεων, οὕτω δὲ τῶν καὶ ταῖς βιβλιοθήκαις μακροῦ τῶν εἰρημέ-
 νων ἦν διάφορος· τῷ γὰρ ὑπὲρ ἀριθμὸν σχεδὸν εἶναι τὸ δοκίμιον καὶ
 ἀνακχωρητικὸς τῶν βιβλίων προσην· ἐν αἷς τρεῖς ταύτας αἱ ἱστορίαι
 θαυμάζειν οὐ λήγουσι· πρώτη οὖν ἐτύγχανεν, ἣν ἀνωτέρω πυρὸς
 ποιῆσαι παρανάλωμα τὸν Ἰσαυρον εἰρήκαμεν· δευτέρα δὲ ἡ Βασι-
 λίσκου τοῦ αὐτοκράτορος ἀφνιδίῳ κἀκείνη καὶ ἀνηλεεῖ πυρὶ ἐπινε-
 μηθεῖσα, ἥς κατάρξαι Κωνσταντίνον τὸ τῆς εὐσεβείας διάδημα,
 σπουδῇ δὲ καὶ δαπάνῃ τῶν ἐκείνου διαδόχων ἐς θαυμαστήν τινα τε-
 λειότητα προσεληλυθέναι λόγος, εἴκοσι γὰρ πρὸς τὰς ἑκατὸν χιλιά-
 δας βιβλίους πλουτήσαι ἡ βυζαντινὴ ἱστορία παραδίδωσι· τρίτην δ'
 ὑπομιμνήσκει βιβλιοθήκην ὁ Ζώσιμος τοῖς ἀνακτόροις προσεῖναι· τῆς
 πόλεως, ἣ φροντίδῃ ἔτι πλείστην ὁ ἀποστάτης εἰσηνηνοχῶς Ἰου-
 λιανὸς παντοδαπῶν βιβλίων θημῶνας ἐν αὐτῇ συνείλοχε, καὶ μάλιστα
 τῶν χρυσίμων καὶ περιμαχῆτων, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων τοσαῦτα εἰ-
 ρήσθω.

Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις φροντιστηρίων.

Διειληφόσιν ἐς τόδε περὶ τῶν λοιπῶν ἐφῶν γυμνασίων ὅπως τ'
 εἶχε τάξεως, καὶ μαθημάτων ὑποσημηναμένοις, ἐπὶ τὰς κλεινάς τῶν
 Ἀθηναίων ἀκαδημίας μεταβατέον, καίτοι καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν, ὅ-
 τι οὐ διὰ φροντίδος ἐγένετο· καὶ γὰρ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων
 συγγράμματα τῶν ταύτης διτηγημάτων εἰσὶν ἀνάπλεω, κόσμον τῶν
 σφετέρων ἡγουμένων συγγραμάτων τὸ Ἀθηνῶν μεμνήσθαι καὶ δι'
 εὐφρήμου ἀγαγεῖν γλώττης τὰ ἐκείνης πλεονεκτήματα.

Ἄνθ' οὗτου καὶ ἡμῖν τὴν περὶ τούτων ἀκριδῆ παραδραμοῦσι φρον-
 τίδα, διὰ τῶν καιριωτέρων ἐν βραχείᾳ ἀφοσιωτέον τὴν ἀφήγησιν.

οὐχ ὡς περ τοίνυν τὰ λοιπὰ τῶν γυμνασίων, καὶ τὰς Ἀθήνας ἔχειν ὑποληπτόν, ἀλλ' ὅσῳ περ ἔρασι τῶν λοιπῶν πλεονεκτοῦσαν αἰσθησεῶν γινώσκομεν, τοσοῦτ' ἄλλου τῶν ἄλλων τὰ ἐν Ἀθήναις γυμνάσια διαφέρειν νομίσαντες, οὐ διαψευσόμεθα τὴν ἀλήθειαν ἢν πορῶντα εἶναι ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἐγνωκότες, ὑμῖν ἀκιδῶδῶς προτιθέμεν. Τοῦτ' ἐστὶν καὶ οἱ ἐν τῇ λοιπῇ ἐφῆσιν ἐπιτετραμμένοι φροντιστήρια, σφετέρην ἡγούντο καλλονὴν τὸ Ἀθηνῶν ἐπιδῆσαι, καὶ τοῖς σοφοῖς ἐκεῖνων ὁμιλῆσαι. Εἰ δὲ τῷ ὀλιγώρῳ ξυμβαίη τῶν Ἀθηνῶν γενέσθαι, οὗτος δῆπου καὶ τῶν τῆς παιδείας γερῶν ἀπετύγγανε, καὶ τοῦ πολλοῦ δῆπου ἀντ' εἰδότης ἐνομίζετο, τοσοῦτον διὰ θαύματος καὶ αἰδοῦς τοῖς πάλαι ἢ κλεινῇ τῶν Ἀθηναίων διετέλει μητρόπολις, τῷ περιόντι τῆς σοφίας τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων ἐκθαμβήσασα, τῷ τε μήττω σχεδὸν πάντων τῶν παρ' ἀνθρώποις καλῶν χρηματίσαι, τῷ μίττω φασί, τῆς ρηνῆς πάντας πρὸς ἑαυτὴν ἐπέσπα καὶ ξυνεπέσπερχεν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἦν, φησὶν ὁ τῶν ρητόρων κορυφαῖος Κικέρων (ὃς ἤδη ἐς τοὺς ἐφήδους παραγγέλλων, Ἀθήναις ὁμιλήσας τοὺς ποταμοὺς τῆς εὐγλωττίας ἐκεῖθεν ἤρῃσατο) παιδεία, εὐσέβεια, χρηστότης, δίκαι, νόμοι, καὶ πᾶν εἴτι καλὸν προκέκυφεν, ἅπερ, τόγ' ἐμὸν, τῆς εὐφυΐας οὐχ ἧττον τῆς πόλεως, ἢ τῆς τῶν οἰκούντων ἡγιετέον δεξιότητος ἀποτελέσματα· τῷ γὰρ εὐκράτῳ τοῦ περιέχοντος εὐφορὸν νόων ἐπιστήμων τὴν πόλιν εἶναι ξυμβαίνειν, ἐν ἀναμφιλέκτοις ἐστὶ. Ἰὰ Ἀθήνησι τοιγαροῦν φροντιστήρια κρείττω σχεδὸν ἢν ἀριθμοῦ σοφίας τε τρόφιμοι οὐκ εὐάριθμοι ἐν ταύταις διέπρεπον, οἷς ἐξ ἀπάντων τῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν οἱ τέως μικροῦ δεῖν κατὰ παιδείαν ἐντελῶς ἔχοντες ξυγγιγνόμενοι, τὴν ἐσχάτην χεῖρα, ὡς περ, οἱ ζωγράφοι τοῖς πίναξι τῆς σφῶν ἐπιθέντες φιλοσοφία, τὴν καθ' αὐτὴν ἑλᾶν ἕκαστος, τὸ τοῦ λόγου, ἡπείγετο. Οὐ μικρὸς δ' ἀνὰ τὰς ἐπιστημοτέρας αἰρέσεις ἀριθμὸς ἀκροατῶν ὑπάρχων, ἐπισπάσαι πρὸς ἑαυτοὺς ἕκαστοι τοὺς παραγιγνομένους μυρίοις ἐφιλονεῖκουν τρόποις, ἀνθ' ὅτου, κατὰ τὸν Θεολόγον, προκατελαμβάνοντο πόλεις, ἔδοι, λιμένες, ὄρων ἄκρα, πεδία, ἐσχατιαί, οὐδὲν δ,τι μὴ τῆς Ἀττικῆς μέρος, ἢ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος; οὐς οὐ πρότερον τῆς σφῶν ἐποιοῦντο συμμορίας, ἢ παιδιᾶ τινι πομπικῇ, τε ἄμα καὶ γλαφυρᾶ διαπαίξαντες, ἦν δ' ἐκ Ναζιανζοῦ φωστήρ οἷόν τι ἡδυσμα τῶν οἰκείων λόγων ποιούμενος περιττῶς λίαν διεσκευάσατο. Φησὶν οὖν, ἐπειδὴν τις ἐπι-

στῆ τῶν νέων, καὶ ἐν χερσὶ γένηται τῶν ἐχόντων, γίνεται δὲ ἡ βιασθεὶς ἢ ἐκὼν, νόμος οὗτός ἐστιν αὐτοῖς, καὶ παιδιᾶ σπουδῆ σύμμικτος· πρῶτον μὲν ξεναγεῖται παρὰ τινι τῶν πρειληφόντων, ἢ φίλων ἢ συγγενῶν, ἢ τῶν ἐκ τῆς πατρίδος, ἢ τῶν ὅσοι περιττοὶ τὰ σοφιστικά, καὶ προσαγωγῶν τῶν λημμάτων, κἀντεῦθεν μάλιστα διὰ τιμῆς ἐκείνους, ἐπεὶ καὶ τοῦτο μισθός ἐστιν αὐτοῖς τὸ σπουδαστῶν τυγχάνειν, ἔπειτα ἐρεσχηλεῖται παρὰ τοῦ βουλομένου παντός. Βούλεται δ' αὐτοῖς οἶμαι, τοῦτο τῶν νεηλύδων συστέλειν τὸ φρόνημα, καὶ ὑπὸ χεῖρα σφῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄγειν.

Ἐρεσχηλεῖται δὲ παρὰ μὲν τῶν, θρασύτερον, παρὰ δὲ τῶν λογικώτερον, ὅπως ἂν ἀγροικίης, ἢ ἀστείότητος ἔχη, καὶ τὸ πρᾶγμα τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι λίαν φοβερόν, καὶ ἀνήμερον, τοῖς δὲ προειδόσι, καὶ μάλιστα ἠδύ, καὶ φιλόανθρωπον· πλείων γάρ ἐστιν ἡ ἐνδειξις, ἢ τὸ ἔργον τῶν ἀπειλουμένων. Ἐπειτα πομπεύει διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ τὸ λουτρὸν προαγόμενος· ἡ πομπὴ δὲ διατάξαντες ἐχυτοῦς στοιχηθῶν κατὰ συζυγίαν ἐν διαστήματος οἱ τελούσιντες τῷ νέῳ τὴν πρόοδον, ἐπὶ τὸ λουτρὸν προπέμπουσιν, ἐπειδὴν δὲ πλησιάζωσι, βοῆ τε πολλή, καὶ ἐξάλμασι χρώμενοι, καθάπερ ἐνθουσιῶντες, κελεύει δὲ ἡ βοή μὴ πρὸβάλειν, ἀλλ' ἵστασθαι, καὶ ἅμα τῶν θυρῶν ἀραττομένων, πκτάγω τὸν νέον φερίσαντες, εἶτα τὴν εἴσοδον συγχωρήσαντες, οὕτως ἠδὲ τὴν ἐλευθερίαν διδόασιν ὁμότιμον ἐκ τοῦ λουτροῦ, καὶ ὡς αὐτῶν ἕνα δεχόμενοι καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῖς τῆς τελετῆς τὸ τερπνότατον, ἢ ταχίστη τῶν λυπούντων ἀπαλλαγὴ καὶ κατάλυσις. Ταύτη, τοίνυν τῆ παιδιᾶ φρονηματωδῶς μᾶλλον ἢ σοφῶς τοῖς φοιτῶσι προσπαίζουσιν, ἢνπερ διαφυγεῖν τινα σχεδὸν τῶν ἀνεφίκτων ὑπέληπται. Βασίλειος μέντοι ὁ μέγας Ἀθήνησι γενόμενος, τῷ στασίμῳ τῶν ἠθῶν, καὶ τῷ καιρῷ τῶν λόγων, καὶ τῆ θέᾳ μόνῃ μικροῦ δεῖν συστείλας τὸ φρόνημα τῶν παιζόντων, μόνος σχεδὸν τῶν ἐπιδημούντων τὸν κοινὸν νόμον διέφυγε, κρείττονος ἢ κατὰ νέγλυον ἀξιωθεὶς τιμῆς, ἐν ἣ πλεῖστον ὅσον ὁ Ναζιανζηνός τῷ κλεινῷ Βασιλείῳ συνήρατο, ὃ δῆπου εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν ἐφόδιον ποιησάμενοι, τὸ ὁμόστεγον, καὶ τὸ ἁμοδιαιτον ἡρετίσαντο· οἷον ἐπὶ σοφίᾳ μέγιστον ἀπενεγκαμένοι κλέος, ρητορικὴν, καὶ φιλοσοφίαν δημοσίᾳ διδάξαι ἀμφοῖν ἐπιτετράφθαι λέγεται· ὧν Ἀθήνησιν Ἰουλιανός ὁ ἀποστάτης τῆς μὲν καλῆς μετείληφε συνουσίας, καὶ τῶν κοινῶν

παιδικῶν τῆς φιλοσοφίας συμμετέσχεν, ἐν τοῖς κατ' εὐσέδειαν μέν-
τοι, ἀλλότριος πάντῃ ἀναδέδεικται, οὐπερ τῷ τῆς γνώμης ὑποκούφῳ
καὶ τῷ τὸν ἐναντίον θαμικῶς ἐκπονεῖν λόγον, ἀψευδῆ τεκμήρια ἐκ
πολλοῦ ἐξενήνοχεν. Ἐς τόδε τοιγαροῦν ἱκανῶς σχεδὸν περὶ τῶν κο-
ρυφαιότερων τῆς ἐφῆς φροντιστηρίων ἐσμὲν διειληφότες, μηδαμῶς
τῶν ἐν μέρει τῆς ἐφῆς γυμνασίων ὑπομνησθέντες. ἅτε δήπου κρείττω
ἀριθμοῦ ὄντων, ἄλλως τε περὶ τῶν προϋχόντων μόνον καὶ ἐπιφανέ-
στερων, οὐ μὴν δὲ πάντων τῆς ἐφῆς εἰπεῖν ἐνεστησάμεθα. Εἰ δὲ τῷ
ἐλλιπέστερον, εἰ ἔδει, εἰρηκέναι δόξαίμεν, τὰ εἰρημένα ἀπὸ μνήμης
πάλαι δηλονότι ἀναγνωσθέντα, οὐ νεαρᾶς ἀναγνώσεως, εἰρήσθαι ἐς.
νοῦν ἀναληπτέον.

Ἐκδέδοται ἐν Παταβίῳ. ἐν τῷ ἐλλυγομουσίῳ τῆς κλεινῆς τῶν

Ἐνετῶν ἀριστοκρατίας.

Ἐν ἔτει χψια' : Ἐν Ἐαγγελιωῶν